

релігійної приналежності, та які заподіюють шкоду їх правам, свободам або законним інтересам у зв'язку з наявністю зазначененої відмінної ознаки. Таке визначення, на нашу думку, дозволяє врахувати як вже існуючі форми злочинної поведінки, так і можливі її варіації (поява нових її форм та проявів) за умови трансформації суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Законодательство против преступлений на почве ненависти. Практическое руководство / БДИПЧ ОБСЕ. – Варшава: Poligrafus Andrzej Adamiak, 2009. – 84 с.
2. Конституція України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид., 2012. – 64 с.
3. Лупарев Д. А. Общественная опасность как объективное свойство преступных последствий / Лупарев Д. А. – Российский следователь. – № 5. – 2007. – С. 13-14
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 груд. 2001 р. / [ред. Яценко С. С.]. – К. : А.С.К., 2002. – 936 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [ред. Мельник М. І., Хавронюк М. І.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
6. Ратинов А. Р. Ответственность за разжигание вражды и ненависти. Психолого-правовая характеристика / А. Р. Ратинов, М. В. Кроз, Н. А. Ратинова; под. ред. А. Р. Ратинова. – М.: Юрлитинформ, 2005. – 256 с.

УДК 343.222 : 343.624

Хуторянський О. В., к.ю.н.
заступник начальника НМЦ НАВС;
Азаров Ю. І., к.ю.н., доцент, професор
кафедри кримінального процесу

Кваліфікуючі ознаки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

В цій статті розглянуто кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, серед яких: ненадання допомоги малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, неповідомлення належним установам чи особам про перебування дитини в небезпечному для життя стані та смерть потерпілого.

Ключові слова: ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; неповідомлення належним установам чи особам; небезпечний для життя стан.

В этой статье рассмотрены квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии, среди которых: неоказание помощи малолетнему, находящемуся в опасном для жизни состоянии, несообщение надлежащим учреждениям или лицам о пребывании ребенка в опасном для жизни состоянии и смерть потерпевшего.

Ключевые слова: неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии; несообщение надлежащим учреждениям или лицам; опасное для жизни состояние.

In the article considered qualifying and aggravating circumstances especially food aid to a person who is in a condition dangerous to life, including: failure to support a minor, who is in dangerous to life, failure to notify appropriate agencies or individuals about the child who is in dangerous to life and death of the victim.

Keywords: failure to provide assistance to a person who is in a condition dangerous to life; failing to properly institutions or persons; life-threatening condition.

Актуальність теми. Розглядаючи питання кримінально-правової характеристики ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, сфокусувати нашу увагу слід саме на кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознаках даного складу злочину, тому що саме ці критерії є основою для диференціації санкції кримінальної відповідальності за тією чи іншою частиною статті 136 Кримінального кодексу України (далі КК України).

Виклад основного матеріалу. Продовжуючи дослідження кримінально-правової характеристики ненадання допомоги особі, слід детально розглянути кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього складу злочину. Кваліфікуючою ознакою ненадання допомоги, передбаченою ч. 2 ст. 136 КК України є вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 136 КК України щодо малолітнього чи дитини. При цьому ч. 2 ст. 136 КК України не передбачає обов'язковості настання суспільно небезпечних наслідків, у тому числі й тих, які передбачені ч. 1 цієї статті. Йдеться про те, що необхіднім та достатнім є одне тільки ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, чи неповідомлення про такий стан дитини належним установам або особам, незалежно від того чи настали якісь суспільно небезпечні наслідки.

Кваліфікуючі ознаки даного злочину є:

- ненадання допомоги малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу;
- неповідомлення належним установам чи особам про перебування дитини в небезпечному для життя стані.

Особливо кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченою ч. 1 і 2 ст. 136, є смерть потерпілого. Загалом, злочин вважається закінченим з моменту ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя та здоров'я стані, незалежно від того, відвернула б чи ні надана допомога можливу смерть чи інші тяжкі наслідки для особи, яка перебувала в небезпечному стані.

Так, особливо кваліфікуюча ознака ненадання допомоги полягає в настанні суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті особи. Відповідно до змісту диспозиції ч. 3 ст. 136 КК України, суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті особи є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого цією нормою. До того ж наслідок у вигляді настання смерті особи є єдиними і безальтернативними. Іншими словами, тільки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, чи неповідомлення про такий стан потерпілого, що привело до смерті, може кваліфікуватися за ч. 3 ст. 136. Настання інших наслідків не охоплюється цією нормою.

Так, ч. 4 ст. 136 КК України передбачає відповідальність за ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу, а також за неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам. Отже, суспільно небезпечні наслідки визнаються обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ненадання допомоги тільки в ч. 1 та 3 ст. 136 КК України.

Суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті потерпілого визнаються особливо кваліфікуючою ознакою ненадання допомоги. У зв'язку з цим, виникає необхідність дослідити зміст цієї особливо кваліфікуючої ознакою в контексті вивчення суспільно небезпечних наслідків ненадання допомоги.

Як і тяжкі тілесні ушкодження, смерть особи також відповідає наведеним ознакам суспільно небезпечних наслідків, а саме:

- смерть – це зміни в об'єкті, яким є життя особи;
- смерть особи як наслідок передбачено в ч. 3 ст. 136 КК України;

- смерть особи, у цьому разі, зумовлена ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомленням належним установам чи особам про такий стан особи.

За своєю природою смерть особи як наслідок ненадання допомоги належить до основних матеріальних наслідків для життя, які стосуються конкретної фізичної особи.

Смерть особи розуміється як смерть біологічна (незворотна), пов'язана з початком незворотного розпаду клітин вищої нервової системи, тобто з припиненням функціонування головного мозку [1, с. 40].

У цьому разі ключовою ознакою біологічної смерті слід визнавати саме незворотність. В українській мові незворотність розуміють як неможливість повернутися до початку, до попереднього стану. У разі смерті це означає, що розпад клітин вищої нервової системи відбувається таким чином, що ці клітини не можуть бути повернуті до початкового (попереднього перед розпадом) стану. Причиною розпаду клітин вищої нервової системи є відсутність кисню в цих клітинах, тобто недоставляння кисню до клітин вищої нервової системи кровоносною системою.

Водночас саме, ознака незворотності розпаду клітин вищої нервової системи відрізняє біологічну смерть від клінічної, тобто смерті, пов'язаної з зупинкою роботи серця, після якої життєздатність людини зберігається ще протягом 5–8 хв. і її можна, за певних обставин, шляхом надання медичної допомоги повернути до життя. Іншими словами, клінічна смерть не збігається із смертю біологічною, оскільки недоставляння кисню в клітини вищої нервової системи є тільки причиною незворотного розпаду цих клітин, а не самим їх розпадом.

Правові та медичні ознаки смерті також неодноразово виступали предметами наукових досліджень і зазнали суттєвої деталізації.

Відтак, необхідним є з'ясування змісту поняття «смерть особи» у контексті дослідження суспільно небезпечних наслідків ненадання допомоги. Тому, як і тяжкі тілесні ушкодження, смерть потерпілого необхідно, на наш погляд, аналізувати через призму ознак суспільно небезпечних наслідків злочину.

До таких ознак слід віднести передусім те, що наслідки – це обов'язково зміни в об'єкті злочину, які відбуваються у зв'язку з учиненням злочину та які передбачені в диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Це безпосередньо випливає з доктринальних визначень наслідків злочину. Так, П. С. Берзін злочинними наслідками вважає відповідні зміни в об'єкті злочину, які властиві всім злочинам, а коли ці наслідки включені до змісту об'єктивної сторони складу злочину, їх слід визнавати обов'язковим елементом такого складу [2, с. 10]. В. М. Кудрявцев під злочинними наслідками розумів передбачену кримінально-правовою нормою матеріальну чи нематеріальну шкоду, яка заподіюється злочинним діянням об'єкту посягання (охоронюваним законом суспільним відносинам або їх учасникам) [3, с. 137].

Насамперед, смерть особи це зміни в об'єкті злочину. Таким об'єктом виступає життя особи, зокрема, суспільні відносини щодо забезпечення охорони життя особи. При цьому структура таких суспільних відносин є традиційною і включає в себе три обов'язкових елементи:

- учасників;
- предмет суспільних відносин;
- соціальний зв'язок.

Хоча саме «змістове наповнення таких елементів» є відмінним. Так, учасниками цих суспільних відносин є, з одного боку, суспільство, держава, фізичні чи юридичні особи або їх об'єднання, з іншого – окрема фізична особа.

Предметом цих суспільних відносин є абсолютне невід'ємне право кожної людини на життя. Таке право гарантується ст. 27 Конституцією України, міжнародними нормативно-правовими актами, законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Соціальний зв'язок цих суспільних відносин полягає в тому, що, з одного боку, кожна людина наділяється абсолютним невід'ємним правом на життя, а з іншого – на суспільство, фізичних чи юридичних осіб або їх об'єднання покладається обов'язок не порушувати право людини на життя, тоді як на державу покладається обов'язок, по-перше, не порушувати право людини на життя, і, по-друге, захищати життя людини.

Відтак, очевидно, що настання смерті особи призводить до змін в об'єкті (змін в суспільних відносинах, що є об'єктом злочину).

Зупинимося тільки на ознаках смерті як суспільно небезпечного наслідку ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомлення про такий стан особи належним органам чи установам.

Наступною такою ознакою є те, що смерть особи як суспільно небезпечний наслідок визначається в ч. 3 ст. 136 КК України. Відповідно до цього, смерть особи є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого цією нормою.

Окрім того, ще однією ознакою суспільно небезпечного наслідку є те, що смерть особи зумовлена ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані або неповідомленням належним установам чи особам про такий стан особи. Іншими словами, основоположним є те, що смерть особи та ненадання їй допомоги або неповідомлення про її стан належним установам чи особа повинні перебувати в зв'язку між собою. Тобто смерть особи є розвитком (наслідком розвитку) небезпечного для життя стану особи, який відбувається у зв'язку із ненаданням потерпілому допомоги чи неповідомленням про такий стан належним установам або особам.

Характерно й те, що суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті особи рівною мірою можуть стосуватися обох форм об'єктивної сторони досліджуваного злочину. Йдеться про те, що смерть особи визнається особливо кваліфікуючою ознакою цього злочину, незалежно від того, у якій з форм виявляється суспільно небезпечне діяння (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, чи неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам).

Таким чином, цілком логічно та обґрунтовано, що особливо кваліфікуюча ознака, яка виражається в настанні смерті особи, за своєю сутністю є суспільно небезпечним наслідком.

У зв'язку з цим, очевидно є певна невідповідність між основним складом злочину та кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками. Зокрема, за ч. 2 ст. 136 КК України злочином визнається одне тільки ненадання допомоги малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомлення про такий стан дитини належним особам чи установам, незалежно від того, чи настали будь-які суспільно небезпечні наслідки. Водночас ч. 3 ст. 136 КК України встановлюється відповідальність за вчинення діянь, передбачених ч. 1 або 2 цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого.

За таких умов ненадання допомоги малолітньому або неповідомлення про небезпечний стан дитини законодавець визнає більш суспільного небезпечним, ніж аналогічні діяння, вчиненні щодо інших осіб, у тому числі й ті, що спричинили тяжкі тілесні ушкодження.

Однак у цьому разі, ненадання допомоги малолітньому чи неповідомлення про небезпечний для життя стан дитини, що не привело до суспільно небезпечних наслідків, фактично ототожнюється з такими самими діяннями, які привели до суспільно небезпечних наслідків, але не спричинили смерть. Тому суспільна небезпека таких діянь, зокрема, наслідків таких діянь, є абсолютно різною і повинна оцінюватися по-різному.

Акцентуючи увагу на тяжких тілесних ушкодженнях, зауважимо, що їхнім наслідком є порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції тканин чи органів потерпілого. Особливість їх полягає в тому, що вони мають зовнішні прояви заподіяної здоров'ю шкоди, наприклад, рани, переломи кісток, розриви шкіри і тканин, кровотечу – і така шкода може бути чітко визначена. Характер тяжкості тілесних ушкоджень визначається судово-медичною експертизою на підставі «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» [4].

Згідно з цими Правилами, характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень визначають з використанням трьох критеріїв:

- патологічного (провідного), який визначається небезпечністю тілесних ушкоджень для життя в момент їх виникнення (або заподіяння), а також характером і ступенем порушень цілісності і функцій тканин чи органів та тривалістю впливу порушень на стан здоров'я;

- економічного (додаткового), який визначає ступінь втрати працевздатності;
- естетичного (додаткового), який визначає зневчення зовнішності і, зокрема, обличча потерпілого.

Вивчаючи питання віку як критерію визначення малолітства слід зазначити, що психологічній науці поряд із задокументованим (хронологічним) віком розрізняють вік біологічний, соціальний та психологічний.

Біологічний вік характеризує функціональний стан організму та може не збігатися з хронологічним, оскільки організм біологічно може бути старшим або молодшим за вік задокументований. Самостійного значення біологічний вік у кримінальному праві не має.

Соціальний вік є показником професійних можливостей та соціальних меж юридичної відповідальності. Наприклад, у разі недосягнення соціального віку кримінальна відповідальність за військові та службові злочини не може наставати раніше 18 років, а зачинення злочинів проти правосуддя, суб'єктом яких може бути суддя, – 25 років. У юридичній літературі соціальний вік не розглядається як самостійна категорія, тому що замість нього розглядаються ознаки спеціального суб'єкта [5, с. 61]. Зазначені періоди в того самого підлітка часто не збігаються. Отже, наявність хронологічного віку підлітка-правопорушника є недостатньою підставою для визначення здатності підлітка критично ставитися до вчиненого діяння. Це положення стосується насамперед розумово відсталих неповнолітніх і підлітків із затримкою психічного розвитку. У цьому разі повинне вирішуватися питання про здатність особи бути суб'єктом злочину.

Таким чином, хоча законодавець не передбачив особливих підстав кримінальної відповідальності неповнолітніх, вони зумовлені їх віком та специфікою сприйняття і оцінки різних злочинів, що пов'язана з віком. У зв'язку з цим, по-перше, неповноліття особи у п. 3 ч.1 ст. 66 КК України розглядається законодавцем як обставина, що може пом'якшувати покарання за наявності в діях неповнолітнього складу певного злочину, передбаченого КК України, з урахуванням певних особливостей, які стосуються видів, порядку призначення покарання; по-друге, неповнолітні у віці від 14 до 18 років можуть за рівнем свого соціального та фізіологічного розвитку не досягти психологічного віку кримінальної відповідальності.

Одні автори вважають, що вік у широкому значенні – календарний період, що пройшов від народження до будь-якого іншого хронологічного періоду в житті людини, та у вузькому значенні – календарний період психофізичного розвитку людини, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки для юридичного статусу особи. Залежно від різних критеріїв (біологічних, психологічних, соціальних, хронологічних), вони виділяють такі види віку:

- біологічний, що характеризує сукупність показників стану організму індивіда порівняно з відповідними показниками здорових осіб того ж віку даної епохи, народності, географічних, економічних умов існування;

- календарний (хронологічний) вік особи, який вимірюється кількістю часу (у роках, місяцях, днях), що минув від дня народження до іншого вікового моменту у житті особи;

- соціально-правовий вік характеризується специфічними соціально-психологічними змінами, рівнем соціалізації особи, змістом прав й обов'язків людини та громадянина перед суспільством [8].

Водночас у ч. 3 ст. 136 КК України законодавець також прирівнює суспільно небезпечні наслідки без урахування кола потерпілих, яких вони стосуються. Так, настання смерті малолітнього чи дитини прирівнюється до настання смерті інших осіб і кваліфікується за ч. 3 ст. 136 КК України [7, с. 20]. Утім, такий підхід видається не зовсім логічним, передусім враховуючи диференціацію кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані чи неповідомлення про такий стан належним установам або особам, які вчинені щодо малолітнього (дитини) або інших осіб.

Висновки. Отже, характеристика кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак даного складу злочину передбачає важливість відмежування суспільної небезпеки між ненаданням допомоги малолітній особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, неповідомлення належним установам чи особам про перебування дитини в небезпечному для життя стані та смерть потерпілого як особливо кваліфікуючої ознаки. Оскільки саме дана градація зумовить правильну правову кваліфікацію при використанні теоретичних знань на практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України : Особлива частина : [підруч.] / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [5-те вид., преробл. та допов.]. – К. : Атика, 2009. – 744 с.
2. Берзін П. С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П. С. Берзін. – К., 2010. – 33 с.
3. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / Кудрявцев В. Н. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 244 с.
4. Правила судово-медицинского визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень МОЗ України від 17.01.1995 № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>
5. Кримінальне право України : Загальна частина : [підруч.] / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [5-те вид., преробл. та допов.]. – К. : Атика, 2009. – 408 с.
6. Михлин А. С. Понятие и виды последствий преступления / А. С. Михлин // Вопросы уголовного права и процесса : сб. ст. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Всесоюз. инт юрид. наук 1958. – С. 32–74.
7. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. А. Орловська. – О., 2001. – 20 с.
8. Артеменко Н. В. Актуальные проблемы вменяемости (невменяемости) и возраста уголовной ответственности (сравнительный историко-правовой анализ уголовного законодательства РФ и Франции): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовного право и криминология; уголовно-исправительное право» / Н. В. Артеменко. – Ростов н/Д, 1999. – 18 с.

